

Sarajevo, Etnologija, 1971. — ⁷ Jeremić R., *Prilozi istoriji zdravstvenih prilika u BiH pod Turskom i Austro-Ugarskom*, Naučna knjiga, Beograd, 1951. — ⁸ Jeremić R., *Zdravstvene prilike u jugoslovenskim zemljama do kraja 19. veka*. Škola narodnog zdravlja, Zagreb, 1935. — ⁹ Elazar S., *Utjecaj islama na zdravstvenu kulturu BiH*. Pro Medico, Lek, Ljubljana, 1972, 6, 43-54.

STOMATOLOGICAL DIAGNOSTICS IN OLD BOSNIAN MEDICINE

Maid HADŽIOMERAĐIĆ

During my research through written documents on the old Bosnian ethno-stomatology, I was amazed by the richness of its diagnostics. It is so vast that it ought to be scientifically separately treated and reviewed, which has been done in this report. For the sake of clarity it has been shown according to specialist field of contemporary stomatology. Fourteen diagnoses were found in the field of oral disease, thirteen in the dental disease. Majority of them, as many as thirty-four, were in the field of oral surgery, and there were fifteen diagnoses in the preventive and the children's stomatology. A total of seventy-six diagnoses were established which was quite a large number for those times. Many of them are still in use even at the present day.

(Rad je primljen u Uredništvu 8. XII 1979. god.)

Slobodan V. ČUPIĆ

O LEČENJU SIVE MRENE (KATARAKTE) U BOSNI
OD 15. DO 19. VEKA*

Uvod

U našim krajevima, pa i u Bosni, narodnoj medicini u srednjem veku pripada dominantno mesto. Predstavnici naučne medicine — školovani lekari, tada su bili prava retkost. Oni se javljaju u Bosni tek koncem 18. veka (i bivaju rodnom iz Bosne). Ne isključuju se i ne zapostavljaju povremeni boravci pojedinih lekara stranaca na dvorovima bosanskih vladara, a i kasnije turskih paša i vezira. Mora se konstatovati da je njihovo delovanje bilo prostorno i vremenski ograničeno². Zanimljivo je i vrlo karakteristično za srednjevekovnu medicinu uopšte, da su obolenja bila uglavnom označavana prema simptomima. Prim. J. Preindlsberger u svom radu *Prilozi narodnoj medicini iz Bosne*, objavljenom u *Glasniku Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine* 1900. godine, br. 12, na 5. strani navodi sledeće: „u životu naroda obično je pojava koja se često ponavlja, da pored potpune promjene spoljašnjih odnošaja, običaji i navike najduže ostaju nepromijenjene”.

Nosioci narodne medicine u Bosni bili su narodni lekari i dr. Treba istaći da je u Bosni u srednjem veku bilo narodnih lekara, koji su se odlikovali operaterskim veštinama i tako dobili naziv narodni operateri.

Ovi operateri su u svoje vreme bili posebno poštovani i uvažavani kao i mnogo traženi. Narodni operateri su bili većinom obični seljaci, koji se nisu odlikovali samo nekom vanrednom veštinom i hrabrošću da režu telo, već mnogo više retkom sposobnošću da svom nastupu i delovanju uopšte daju karakter duboke tajanstvenosti, koja ih u očima njihovih obožavalaca često uzdizala u red skoro nadzemaljskih bića¹. Ovi narodni operateri obavljali su operacije; trepanaciju (sprečavanje glavobolje stvaranjem otvora na kostima lobanje), litotomiju (vadili kamen iz mokraćnog mehura), i reklinaciju (otklanjanje sive mreke u očima).

O reklinaciji

Istorijat reklinacije — operacije navlake bione (katarakte), pripada najranijim periodima čovečije kulture. Tako Celz us (25. godine pre n.e. do 50 godine po n.e.) opširno detaljiše o lečenju očnih bolesti a posebno o bioni. On smatra da biona postaje „iznoživanjem i kasnijim zgrušavanjem u zenici, što sprečava viđenje”⁴. Saznanja o bioni Celz us je verovatno naučio iz spisa grčkih lekara aleksandrijske škole, čiji učenici

* Rad je saopšten na 29. naučnom sastanku Saveza naučnih društava za istraživanje zdravstvene kulture Jugoslavije u Beogradu 7-8. XII 1979. god.

su striktno akceptovali znanje od Inda. Ova shvatanja o nastanku bione, docnije nazvane katarakte, zadržala su se sve do početka 18. veka. Lečenje bione je operativnim putem, a prve operacije su obavljene kao tzv. reklinacije. Ove vrste operacija održale su se čak do polovine 19. veka, među narodnim lekarima — operaterima.

Metodi odstranjenja katarakte usavršavaju se u domenu naučne medicine. Tako je poznato da je St. Ives 1707. god. sa uspehom odstranio luksirano kataraktno sočivo u prednju sobicu, načinivši veliki rez u rožnjači. Davjel 1750. god. prvi primenjuje ekstrakcionu metodu za kataraktu.

Reklinacija, slobodno se može reći, bila je metoda izbora u srednjem veku za eksponente u domenu narodne medicine — narodne operatere, tzv. reklinatore. To su bili veoma sposobni i vešti ljudi, koji su obilazili sela i gradove u Bosni i Hercegovini u srednjem veku, obavljali operaciju sive mreže na očima starijih ljudi.

Reklinatori su osim „operativnog” postupka za mrežu praktikovali i konzervativni tretman, ali je ovakav vid lečenja sproveden uglavnom posle „operacije” bione.

„Medikamentna sredstva” u srednjem veku bila su belance od jajeta, koje biva razmazano na čistu krpu koja se stavlja („zalepi”) na oko. Kada se belance sasušila krpa se skida u nameri da se „skine” i mreža sa oka. Svakako da je ovaj poslednji način „medikamentnog” lečenja neopravdan i neobjašnjiv, jer je biona zamućenje očnog sočiva, koje se nalazi u dubini oka, u unutrašnjosti istoga, odmah iza dužice, a ispred staklovine.

Poznato je da lečenje zamućenog sočiva jedino je moguće samo operativnim putem. Suština operativnog zahvata reklinatora je bila da se zamućeno sočivo — siva mreža, biona iglom pomeri prema dole i u staklasto telo.

U vezi sa ovim aktom moguće su bile i komplikacije na takvom oku. Zabeležene su komplikacije, budući da sočivo pomereno u staklovinu ponaša se kao strano telo. Tako se javljaju uporne upale kod operisanog na oku, uglavnom na srednjoj ovojnici (uvei — sudovnjači, dužici i zrakastom telu), te uveitis ili iridocyclitis, zatim upale mrežnjače i staklastog tela (chorioretinitis, opacitates corporis vitrei). Ove komplikacije pratio je povišeni očni pritisak (sekundarni glaukom).

Vodeće mesto među reklinatorima — narodnim operaterima u Bosni, pripada nekom Čančareviću, „muhamedovcu po vjeri”⁴, koji je za operativne zahvate bione koristio jednu iglu (stara arapsko-indijska metoda). Reklinator Čančarević je prema kazivanju „operisao” uglavnom sâm u sobi, ili je obavljao „operativne zahvate” ponekad uz pomoć „zakletog asistenta”. Ovi poslednji su obično bili ljudi iz okoline bolesnika. Oni, „asistenti”, su držali glavu bolesnika, i nisu smeli (tražena je zakletva istih od strane Čančarevića) da gledaju u polje operacije već u plečke operisanog. Reklinator je intervenisao iglom, ili, ređe, malim oštrim nožem. Pri skidanju bione uglavnom nije bilo bolova, kako su navodili „operisani”. Skoro uvek posle „operativnog” zahvata kontrolisao je Čančarević vid na operisanom oku: brojanjem prstiju ispred operisanog oka, ili prepoznavanjem boje svoje brade, i sl. Uvek je naglašavao da uspeh zavisi od samog ponašanja bolesnika po operaciji. Posle opera-

cije spravljao je Čančarević, kao i dr. reklinatori, melem (od belančeta kokošnjeg jajeta, brašna i alpamuka), i stavljao ga je svakodnevno, u trajanju od 2 meseca na operisano oko. Obično posle pola godine i više po operaciji, operisani su imali bolove u operisanim očima i pojavu slepila.

U „Hodoškom kodeksu” (našem najstarijem medicinskom kodeksu, koji verovatno datira krajem 14. veka ili početkom 15. veka) preporučuje se lečenje katarakte („otpotmneniji očiju”) puštanjem krvi i kupanjem. U njemu se dalje detaljno nailazi na područje iz higijensko-dijetetskog režima za obolele i operisane od katarakte. Tako se preporučuje „da ne treba da se oboleli izlažu duvanju vetra, delovanju sunca, prašine, i dima. Bolesnik treba da uzima svaku hranu i žumance od jajeta i da pije smlaćeno vino”. O operativnoj terapiji se ne govori³.

I pored svih „predostrožnosti” reklinatora rezultati su bili slabi, gotovo poražavajući. Tako prim. J. Preindlsberger navodi, da od 31 slučaja, sa 43 oka, koje je isti oftalmološki zbrinjavao iza „operativnih” postupaka reklinatora, bilo je svega 5 očiju koje su imale dobar vid s afakičnom korekcijom (pomoću odgovarajućih konveksnih stakala). I to obično nakon do 1 godine iza obavljene „hirurške” intervencije. Iz pomenutih detaljnih analiza opserviranih slučajeva vidi se da se najveći broj posmatranih slučajeva operisanih od reklinatora završavao slepilom.

Tako su reklinatori gubili klijentelu. Oboleli od katarakte, pojavom školovanih lekara, odlaze ovima na pregled i lečenje. Rezultati kod predstavnika naučne medicine su bili dobri, i sve više privlačili obolele uspešima koje su imali.

Zaključak

Lečenje sive mreže, „bione” (katarakte) na oku u Bosni od 15-19. veka bilo je u domenu reklinatora, narodnih operatera, narodnih lekara.

Suština „operacije” sive mreže je bila u pomeranju iglom „bione” prema dole u staklasto telo.

Svakako da je ovaj način „operacije” uslovio brojne komplikacije, koje su uglavnom vodile ka slepilu.

Početkom 19. veka narodna medicina ustupa mesto naučnoj modernoj medicini, čiji su rezultati, uopšte, pa i u domenu lečenja sive mreže, daleko bolji no u reklinatora, i drugih narodnih lekara.

LITERATURA

- ¹ Đuričić A., Elazar S., *Pregled istorije farmacije Bosne i Hercegovine*. Centralni Higijenski zavod, Sarajevo, 1958, 168-170. — ² Filipović-Fabijančić R., *Transformacija uloge narodne medicine i vidara u savremenim uslovima života*. Simpozijum etnološkog proučavanja savremenih promena u narodnoj kulturi, Etnografski Institut, SANU, Beograd, Zbornik radova, 119-127. — ³ Katić R., *Medicina kod Srba*. SANU, odeljenje medicinskih nauka, knjiga 12, Beograd, 1958, 136-139. — ⁴ Preindlsberger J., *Prilozi narodnoj medicini iz Bosne*. Glasnik Zemaljskog muzeja u BiH, Zemaljska štamparija, Sarajevo, 1900, sveska XII, invent. broi 8202, 65-75.

TREATMENT OF CATARACT IN BOSNIA DURING 15-19th CENTURY

Slobodan V. ČUPIC

During 15-19th century, eye cataract was treated by recliners and other folk healers.

The "operation" consisted essentially in downward turning of the gray growth into the vitreous body using a needle. The "operation" (reclination) used to be followed by numerous complications, very often resulting in blindness.

At the beginning of the 19th century folk medicine gave up its place to modern medicine which showed better results both in general treatment and in treatment of individual diseases. So, the results of treatment of cataract obtained by trained physicians were better than those obtained by recliners.

(Rad je primljen u Uredništvu 8. XII 1979. god.)

Milenko PEKIĆ

ZADARSKI MEDICINSKI FAKULTET — PRVI NA
SLAVENSKOM JUGU

Mi Jugoslaveni nismo baš tako bogati kulturnim dostignućima da bi se mogli odreći prošlosti vezane za značajne uspjehe na polju kulture, pa tako ni iz perioda boravka Francuza na našem tlu (1806-1813). Takvi uspjesi i naslijeđa su katkad osporavana, iz razloga što ovi znameniti prvi koraci našeg istinskog ulaženja u svijet univerziteta iz vremena Francuza, nisu imali svoj kontinuitet¹. Možemo samo zažaliti, što ta sveučilišta ne ostaše do danas, ali ne i odreći se tog uzleta naše kulture početkom XIX vijeka.

Znamo koliko smo čekali do ponovnih udaranja temelja. Previše: tek u XX stoljeću. A za prve, moderne, fundamente iz prve polovine XIX vijeka, tada su znali samo rijetki učenjaci. Njima, igri slučaja (nije uništena sva arhivska građa), i prvim poslijeratnim naučnicima, možemo zahvaliti da o ovom poletu kulture išta znamo. Kažemo znamo, a ima ih i sada koji ta znanja ne uvažavaju, već medicinskoj fakultetskoj nastavi u Zadru priznaju samo elemente pokušaja, mada je riječ o prvom medicinskom fakultetu na tlu naše domovine, da započnemo nedvosmislenošću².

Dakle, pišemo o visokom školstvu u Zadru, i to o njegovom medicinskom fakultetu. O njemu znamo relativno mnogo. Temelji su mu udareni još 1806. godine, kada je osnovan Licej „koji se doista može smatrati prvom stepenicom u pretvaranju gimnazije u sveučilište”³. U okviru ove ustanove nalazila se i Medicinsko-hirurška škola. Od samog početka Škola je „osposobljavala niže kirurge, opstetičare i ljekarnike, da bi se od 1809. god. mogla dobiti diploma liječnika, višeg kirurga, nižeg kirurga, opstetičara i ljekarnika”⁴. Škola postoji sve do 10. X 1810. god., kada na osnovu dekreta generalnog guvernera Dalmacije, maršala Marmonta, zadarski i ljubljanski Licej prerastaju u Centralne škole na razini fakulteta⁵. Na žalost, zadarske Centrale škole s oznakom univerziteta već krajem 1811. god. prestaju s radom. To je ujedno bio i kraj svih 7 studijskih grupa, tj. tečajeva za: liječnike (studij je trajao 5 godina), hirurge, apotekare, inženjere i arhitekate, mjernike, pravnike i teologe. Pred sam kraj postojanja, ovog među prvim univerzitetima u nas, podijeljene su i diplome, pa i prva diploma liječnika u Jugoslaviji, Skradinjaninu dr Juliju Piniju⁶.

Ljubljanske priče

Raspravljati o zadarskom školstvu u vrijeme francuskog prisustva na našem tlu, znači u priču uvesti i Ljubljanu. Ljubljanu i Zadar ne vežu samo Slovenci Franjo Weber i Andrija Mosevig⁷, već i Zadraniin Rafael Zelli „generalni inspektor javne nastave u Iliriji” sa